

VRIJEME LATENCIJE KAO INDIKATOR ISKRIVLJAVANJA ODGOVORA NA UPITNICIMA LIČNOSTI

Maja Parmač

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
mparmac@ffzg.hr

Zvonimir Galić

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
zvgalic@ffzg.hr

Željko Jerneiĉ

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
zjerneic@ffzg.hr

Sažetak

Cilj istraživanja bio je provjeriti model disimulacije na česticama upitnika ličnosti koji su postavili Holden, Kroner, Fakken i Popham (1992). Model objašnjava procese koji se nalaze u osnovi razlika u vremenima odgovaranja iskrenih ispitanika i ispitanika koji iskrivljavaju svoje odgovore. Temeljna je pretpostavka modela da ispitanici prilikom odgovaranja na upitnik ličnosti uspoređuju čestice upitnika s trenutnom kognitivnom shemom te da postoji interakcija te sheme i socijalne poželjnosti odgovora ispitanika. Ova interakcija određuje duljinu vremena odgovaranja, a njezin efekt vidljiv je na intraindividualnoj i na interindividualnoj razini. Istraživanjem su ispitani nezavisni uzorci ispitanika u dvije motivacijske situacije: iskreno odgovaranje (N = 66) i uljepšavanje sebe (N = 56). U obje situacije korištena je on-line verzije IPIP-100 upitnika kojim se mjeri pet velikih dimenzija ličnosti i dvije skale socijalne poželjnosti namijenjene mjerenju samozavaravanja i upravljanja dojmovima. Od sedam korištenih skala, na dvjema skalama potvrđene su postavke modela na intraindividualnoj razini (skala ekstraverzije i skala upravljanja dojmovima) a na jednoj postavke modela na interindividualnoj razini (skala upravljanja dojmovima). Dobiveni rezultati djelomično potvrđuju model disimulacije na česticama upitnika ličnosti i upućuju na potrebu za daljnjim istraživanjima.

Glavne riječi: socijalno poželjno odgovaranje, upitnici ličnosti, kognitivna shema, vrijeme latencije.

UVOD

Najčešće korištena metoda procjene ličnosti u organizacijskoj praksi su upitnici ličnosti koji se temelje na samoprocjeni kandidata. Međutim, njihova upotreba ima ozbiljne nedostatke, od kojih je najvažniji podložnost odgovaranju koje ne odražava stvarnu procjenu ličnosti kandidata, nego želju za kreiranjem povoljne samoprezentacije. Brojna istraživanja su pokazala da je iskrivljavanje odgovora na upitnicima ličnosti moguće i da se događa u situacijama u kojima postoji motivacija za stvaranjem određene impresije (Ellingson i Sackett, 2001; Rosse, Stecher, Miller i Levin, 1998; Smith i Ellingson, 2002). Ne samo da su ispitanici u mogućnosti stvoriti pozitivan ili negativan dojam, nego mogu i iskriviti rezultat na upitniku ličnosti u smjeru specifičnog profila poželjnog u određenoj situaciji (Krahe, 1989). Tako su Pauls i Crost (2005) pokazali da su ispitanici u situaciji kada im je dana opća uputa da se prikažu u što je moguće boljem svjetlu, iskrivljavali svoje odgovore na svim skalama petofaktorskog upitnika ličnosti. Za razliku od njih, ispitanici kojima je dana specifična uputa da se zamisle u selekcijskoj situaciji za menadžersku poziciju iskrivljavali su svoje rezultate na dimenzijama emocionalne stabilnosti, ekstraverzije i savjesnosti, a u situaciji selekcije za posao njegovatelja/-ice, uz navedene, i rezultate na dimenziji ugodnosti. Budući da bi se slični obrasci iskrivljavanja mogli manifestirati i u realnim selekcijskim situacijama, u brojnim istraživanjima analizirani su efekti iskrivljavanja odgovora na valjanost upitnika ličnosti i selekcijske odluke. Provedena istraživanja su pokazala da, iako konstruktiva valjanost upitnika ličnosti nije bila značajnije narušena (Bradley i Hauenstein, 2006), iskrivljavanje odgovora smanjilo je njihovu kriterijsku valjanost i snažno utjecalo na odluke o zapošljavanju (Mueller-Hanson, Heggstad i Thornton, 2003). Zbog toga je važno negativne posljedice iskrivljavanja svesti na najmanju moguću mjeru.

U praksi se koristi nekoliko strategija suočavanja s problemom iskrivljavanja odgovora na upitnicima ličnosti kao što su npr. detektiranje iskrivljavanja odgovora skalama socijalno poželjnog odgovaranja ili obeshrabrivanje kandidata u iskrivljavanju upozoravanjem o negativnim posljedicama (Dilchert, Ones, Viswesvaran i Deller, 2006). Budući da se ni jedna od tih metoda nije pokazala izrazito učinkovitom, iskušani su i drugi postupci a među njima i detektiranje socijalno poželjnog odgovaranja na temelju vremena latencije odgovora na čestice upitnika. Istraživanjima se nastojalo utvrditi razlikuje li se vrijeme odgovaranja između ispitanika koji su iskreni i onih koji iskrivljavaju odgovore. Provedena istraživanja rezultirala su kontradiktornim nalazima, iz kojih su proizašla dva oprečna gledišta (Holden, Wood i Tomaszewski, 2001).

Prvo gledište je da laganje zahtijeva vrijeme, odnosno da iskrivljavanje odgovora zahtijeva više vremena od iskrenog odgovaranja. Prema Nowakowskoj (1970), vrijeme latencije je duže za neiskrene odgovore jer ispitanici koji iskrivljavaju odgovore, prije nego što daju svoj odgovor, ulažu kognitivni napor kako bi razmotrili sve alternative, a taj kognitivni napor zahtijeva vrijeme. Nešto detaljnije objašnjenje daje Markus (1977), prema kojem se osobe koje odgovaraju iskreno opisuju u

skladu sa shemom koju imaju o sebi. Prema Markusu, shema o sebi je kognitivna generalizacija koja je izvedena iz prošlog iskustva, a organizira i vodi procesiranje informacija vezanih uz pojedinca, proizašlih iz njegova socijalnog iskustva. Korištenje sheme o sebi pospješuje procesiranje karakteristika koje su s njom povezane, što dovodi do toga da ispitanici koji odgovaraju iskreno imaju kraća vremena latencije od onih koji iskrivljavaju svoje odgovore. U prilog ovoj hipotezi mogu se, između ostalog, navesti rezultati istraživanja koje su proveli McDaniel i Timm (1990) i Follette (1984).

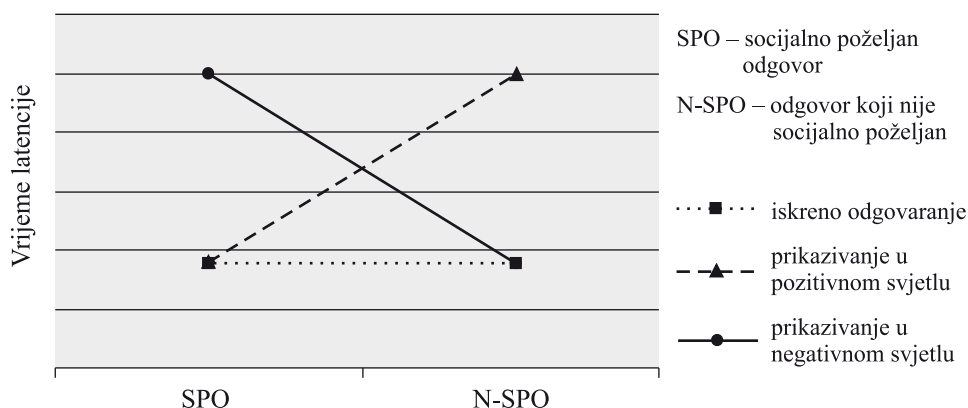
Prema drugom, dijametralno suprotnom gledištu, iskrivljavanje odgovora na upitnicima ličnosti povezano je s kraćim vremenom odgovaranja. Hsu, Santelli i Hsu (1989) smatraju da je socijalno poželjno odgovaranje primitivnije te zahtijeva manje vremena za kognitivno procesiranje. Osnovna pretpostavka je da iskrivljavanje odgovora uključuje korištenje manje složene sheme u odnosu na shemu o sebi koju koriste iskreni ispitanici. U skladu s ovom hipotezom su rezultati istraživanja koje su proveli George (1990), Hsu, Santelli i Hsu (1989) te Holden, Fakken i Jackson (1985).

Suprotstavljena gledišta i kontradiktorne nalaze istraživanja pokušali su pomiriti Holden, Kroner, Fakken i Popham (1992). Oni navode dva moguća izvora kontradiktornih nalaza. Prvo, vrijeme odgovaranja je pod snažnim utjecajem karakteristika čestica (npr. dužina, složenost rječnika) i samih ispitanika (npr. brzina čitanja, brzina odgovaranja). Oni smatraju da je te karakteristike potrebno kontrolirati u budućim istraživanjima tako da se provede dvostruka standardizacija dobivenih vremena latencije: standardizacija unutar svakog ispitanika i standardizacija unutar svake čestice. Kao drugi izvor kontradiktornih nalaza Holden, Kroner, Fakken i Popham (1992) navode procese koji se nalaze u osnovi razlika u vremenima odgovaranja između iskrenog odgovaranja i iskrivljavanja odgovora, a koje dotadašnja istraživanja nisu uzimala u obzir. Prema njihovu modelu disimulacije na česticama upitnika ličnosti, ispitanici prilikom odgovaranja uspoređuju tvrdnje u upitniku s trenutačnom kognitivnom shemom. Ta shema pruža kognitivni kontekst u sklopu kojeg se obrađuju pristigle informacije. Ispitanici koji su iskreni, odgovaraju u skladu sa shemom koju imaju o sebi, dok ispitanici koji žele iskrivljavati odgovore, usvajaju shemu iskrivljavanja koja djeluje jednako kao shema o sebi kod iskrenih ispitanika. Holden i suradnici pretpostavljaju da postoji interakcija između sheme koju ispitanik ima prilikom odgovaranja i sadržaja njegova odgovora te da bi vrijeme latencije trebalo biti duže za odgovore koji nisu kongruentni sa shemom u odnosu na one koji jesu. Pritom, model pretpostavlja da ispitanici koji iskrivljavaju svoje odgovore prihvaćaju i neke odgovore koji nisu u skladu sa shemom iskrivljavanja jer bi previše odgovora u jednom smjeru upućivalo na jasnu (di)simulaciju.

Efekt interakcije sheme koju ispitanik ima i socijalne poželjnosti njegova odgovora na vrijeme latencije vidljiv je kada se usporede pojedinci koji odgovaraju iskreno i oni koji iskrivljavaju svoje odgovore. Pojedinaac koji se želi predstaviti u pozitivnom svjetlu usvojiti će shemu iskrivljavanja, koja je u ovom slučaju shema

socijalno poželjnog odgovaranja, i većinom će davati odgovore koji su socijalno poželjni. Nepoželjan odgovor za njega nije kongruentan s tom shemom te će vrijeme potrebno da prizna nepoželjno ponašanje biti dulje od vremena latencije za socijalno poželjan odgovor koji je kongruentan s tom shemom. Za razliku od njega, pojedinac koji se želi prikazati u negativnom svjetlu, sporije će davati odgovore koji su socijalno poželjni od odgovora koji nisu socijalno poželjni. Kod iskrenog ispitanika neće postojati razlika u vremenu latencije za socijalno poželjne odgovore i odgovore koji nisu socijalno poželjni budući da su svi odgovori koje je takav pojedinac dao u skladu sa shemom koju on/ona ima o sebi. Ovaj efekt na intraindividualnoj razini odražava se i na razlike među ispitanicima (interindividualna razina). Ispitanike koji se žele prikazati u pozitivnom svjetlu, možemo razlikovati od ostalih ispitanika na temelju vremena latencije za odgovore koji nisu socijalno poželjni. Budući da takvi odgovori nisu kongruentni s njihovom shemom, potrebno im je više vremena nego iskrenim ispitanicima ili ispitanicima koji se žele prikazati u negativnom svjetlu. Analogno, ispitanike koji se žele prikazati u negativnom svjetlu možemo razlikovati od ostalih ispitanika na temelju vremena latencije za socijalno poželjne odgovore. Njima će trebati više vremena da daju odgovor koji je socijalno poželjan nego drugim ispitanicima kojima je takav odgovor kongruentan sa shemom. Na Slici 1 prikazane su pretpostavke modela izražene kao interakcija sheme koju ispitanik ima prilikom odgovaranja i sadržaja odgovora.

Pretpostavke svog modela Holden je pokušao i empirijski provjeriti. U jednom od istraživanja Holden, Kroner, Fakken i Popham (1992) su koristili Minnesota multifazični inventar ličnosti (MMPI) i Bazični inventar ličnosti (BPI), koje su studenti ispunjavali u tri nezavisne situacije – situaciji iskrenog odgovaranja, situaciji uputom poticanog uljepšavanja sebe (tzv. “fake-good” situacija) i situaciji uputom

Slika 1. Prikaz efekta interakcije sheme koju ispitanik ima i sadržaja odgovora na vrijeme latencije kod iskrenih ispitanika i ispitanika koji iskrivljavaju svoje odgovore

poticanog prikazivanja sebe u negativnom svjetlu (tzv. "fake-bad" situacija). Sukladno modelu, na intraindividualnoj razini se pokazalo da ispitanici koji su motivirani prikazati se u pozitivnom svjetlu, sporije prihvaćaju socijalno nepoželjne odgovore od socijalno poželjnih, a, obratno, ispitanici koji su motivirani prikazati se u negativnom svjetlu, sporije prihvaćaju socijalno poželjne od socijalno nepoželjnih odgovora. Na interindividualnoj razini ispitanici su u situaciji uljepšavanja sporije prihvaćali odgovore koji nisu socijalno poželjni od iskrenih ispitanika i ispitanika u situaciji prikazivanja u negativnom svjetlu. Za razliku od njih, ispitanicima u situaciji prikazivanja u negativnom svjetlu trebalo je više vremena za prihvaćanje socijalno poželjnih odgovora nego ispitanicima u ostalim situacijama. Slične rezultate na intraindividualnoj razini Holden (1995) je dobio provjeravajući model na česticama upitnika delinkventnog ponašanja.

Vrijeme latencije za odgovore na česticama upitnika ličnosti je podatak koji je jednostavno dobiti pri računalnom testiranju. Ako se potvrdi njegova veza s namjernim iskrivljavanjem odgovora, taj podatak može biti izrazito koristan. Na temelju vremena latencije mogu se odrediti norme i kritični rezultati, prema kojima možemo kandidate klasificirati kao iskrene, odnosno neiskrene (Holden, 1995). Cilj našeg istraživanja je provjeriti model disimulacije na česticama upitnika ličnosti koji su postavili Holden, Kroner, Fakken i Popham (1992). Za razliku od dosadašnjih istraživanja u kojima su u svrhu provjere modela korišteni specifični instrumenti za mjerenje psihopatologije ili sklonosti delinkventnom ponašanju, u našem istraživanju Holdenov model želimo provjeriti usporedbom vremena odgovaranja između iskrenih ispitanika i onih koji se prikazuju u socijalno poželjnom svjetlu na česticama petofaktorskog upitnika ličnosti. Osim što takvo istraživanje predstavlja daljnju validaciju modela, ono je važno jer su upitnici proizašli iz petofaktorskog modela najčešće upotrebljavani instrumenti za procjenu ličnosti u znanstvene, ali i praktične svrhe (npr. odabir kandidata za zapošljavanje).

Ako je model točan, na intraindividualnoj razini kod ispitanika kojima je dana opća uputa da uljepšavaju svoje odgovore, očekujemo duže vrijeme latencije za odgovore koji nisu u skladu s kognitivnom shemom iskrivljavanja odnosno koji ne upućuju na osobine ličnosti koje ispitanici smatraju socijalno poželjnima, od vremena latencije za odgovore koji su u skladu s tim osobinama ličnosti (H_1). S druge strane, na interindividualnoj razini očekujemo da će ispitanici u situaciji uljepšavanja imati duže vrijeme latencije za odgovore koji ne upućuju na osobine ličnosti koje ispitanici smatraju socijalno poželjnima od ispitanika u situaciji iskrenog odgovaranja (H_2).

Osim na skalama upitnika ličnosti, model Holdena i suradnika provjerit ćemo i na skalama socijalne poželjnosti. Ove skale namijenjene mjerenju iskrivljavanja odgovora primjenjuju se u sklopu upitnika ličnosti, a njihovo korištenje omogućit će nam izravnu provjeru modela. Za razliku od skala ličnosti kod kojih, ovisno o selekcijskoj situaciji, pojedini odgovor u jednom slučaju može biti u skladu sa shemom iskrivljavanja, a u drugom ne, kod ovih je skala u svakoj situaciji za svaki odgovor

jasno je li u skladu sa shemom iskrivljavanja ili nije. Prilikom provjere modela na skalama socijalne poželjnosti, krenut ćemo od Paulhusova (1984) modela socijalno poželjnog odgovaranja. Paulhus ovaj konstrukt razdvaja na dvije dimenzije: svjesno iskrivljavanje odgovora namijenjeno stvaranju pozitivne slike o sebi (upravljanje dojmovima) i nesvjesnu tendenciju osobe da se vidi u pozitivnom svjetlu (samozavaravanje). Prema ovom modelu, upravljanje dojmovima odnosi se na onaj dio varijance koji nas ometa pri donošenju valjane procjene ličnosti ispitanika, dok nam samozavaravanje daje dodatnu informaciju o ličnosti kandidata (Zerbe i Paulhus, 1987). Međutim, istraživanja su pokazala da, suprotno pretpostavkama modela, i upravljanje dojmovima u situaciji iskrenog odgovaranja pokazuje prilično konzistentan obrazac povezanosti s osobinama ličnosti, dok se samozavaravanje povećava u funkciji rasta motivacije za stvaranjem pozitivne samoprezentacije (Galić i Jerneić, 2006; Pauls i Stemmler, 2003). Ovi su nalazi doveli do zaključka da se ne radi o dvije forme (svjesno nasuprot nesvjesno), nego o dva sadržajno različita oblika socijalno poželjnog odgovaranja. Jedan oblik odnosi se na egoističku tendenciju preuveličavanja socijalnog i intelektualnog statusa (samozavaravanje), a drugi na moralističko negiranje socijalno devijantnih impulsa i isticanje atributa "svetosti" (upravljanje dojmovima). Pritom se oba oblika socijalno poželjnog odgovaranja pojavljuju i u situaciji iskrenog odgovaranja i situaciji iskrivljavanja odgovora.

S obzirom na to da su obje skale socijalne poželjnosti osjetljive na iskrivljavanje odgovora, očekujemo da će postojati interakcija sheme koju ispitanici imaju prilikom odgovaranja na čestice ovih skala i socijalne poželjnosti njihovih odgovora. Ta će se interakcija odražavati u različitim vremenima latencije za socijalno poželjne odgovore i odgovore koji nisu socijalno poželjni kod iskrenih ispitanika i ispitanika koji iskrivljavaju svoje odgovore. U skladu s modelom Holdena i suradnika, na intraindividualnoj razini očekujemo da će na skalama socijalno poželjnog odgovaranja ispitanici koji uljepšavaju svoje odgovore imati duže vrijeme latencije za odgovore koji nisu socijalno poželjni od vremena latencije za socijalno poželjne odgovore (H_3). Na interindividualnoj razini očekujemo da će ispitanici u situaciji uljepšavanja imati duže vrijeme latencije za odgovore koji nisu socijalno poželjni od ispitanika u situaciji iskrenog odgovaranja (H_4).

METODA

Ispitanici

U istraživanju su sudjelovala ukupno 122 ispitanika, studenta različitih studijskih grupa Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Od ukupnog broja, njih 66 je sudjelovalo u situaciji iskrenog odgovaranja, a 56 u situaciji uputom inducirano iskrivljavanja u socijalno poželjnom smjeru (tzv. uljepšavanje sebe). Karakteristike ispitanika u pojedinoj situaciji ispitivanja prikazane su u Tablici 1.

Tablica 1. Karakteristike ispitanika u dvije situacije ispunjavanja IPIP-100 upitnika ličnosti

	Iskreno odgovaranje				Uljepšavanje sebe			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
Spol (% muških)	39,4				37,5			
Godina studija	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
%	13,6	25,8	27,3	33,3	60,7	32,1	5,4	1,8
N	66				56			

U obje situacije više je ispitanika ženskog spola. U situaciji uljepšavanja sebe dominiraju studenti nižih godina studija, za razliku od situacije iskrenog odgovaranja, u kojoj većinu čine studenti 3. i 4. godine. O razlikama u karakteristikama ispitanika između dvije situacije vodit ćemo računa u analizi i interpretaciji podataka.

Instrumenti

Ličnost

U istraživanju smo koristili elektroničku formu Goldbergovog (1999) IPIP 100 inventara ličnosti. Upitnik se sastoji od 100 kratkih tvrdnji koje opisuju određena ponašanja, a mjere 5 velikih dimenzija ličnosti (ekstraverzija, ugodnost, savjesnost, emocionalna nestabilnost i intelekt). Ispitanik na 5-stupanjskoj skali procjenjuje u kojem se stupnju pojedina tvrdnja odnosi na njega, pri čemu 1 znači "potpuno netočno", a 5 "potpuno točno". Za sve skale upitnika dobili smo visoke Cronbachove koeficijente unutarnje konzistencije, koji su se u situaciji iskrenog odgovaranja kretali od 0,86 do 0,94, a u situaciji uljepšavanja sebe od 0,91 do 0,95.

Socijalna poželjnost

U istraživanju smo koristili elektroničku verziju hrvatske adaptacije Paulhusova Uravnoteženog inventara socijalno poželjnog odgovaranja (eng. Balanced Inventory of Desirable Responding - BIDR) (Milas, 1998). Samozavaravanje smo mjerili ljestvicom od 12, a upravljanje dojmovima ljestvicom od 10 čestica. Kod obje skale zadatak ispitanika je bio procijeniti vrijedi li u tvrdnji opisano ponašanje za njega ili ne. Primjeri korištenih čestica su: "Nikad ne zažalim za vlastitim odlukama." (samozavaravanje); "Uvijek govorim istinu." (upravljanje dojmovima). Cronbachovi koeficijenti unutarnje konzistencije iznosili su 0,51 za skalu upravljanja dojmovima i 0,60 za skalu samozavaravanja u iskrenoj situaciji, odnosno 0,77 za skalu upravljanja dojmovima i 0,66 za skalu samozavaravanja u situaciji uljepšavanja sebe.

Postupak

Istraživanje je provedeno na nezavisnim uzorcima ispitanika u računalnoj učionici Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Svaki ispitanik ispunjavao je *on-line* verziju upitnika, koji se sastojao od tri bloka čestica: demografska pitanja, čestice IPIP 100 upitnika ličnosti i čestice skala socijalne poželjnosti. Ispitanici su upitnik rješavali u jednom od dva motivacijska konteksta – iskreno odgovaranje ili uljepšavanje sebe, koji su bili operacionalizirani različitim uputama. U situaciji iskrenog odgovaranja ispitanici su dobili sljedeću uputu: “*Cilj istraživanja u kojem sudjelujete je provjeriti karakteristike upitnika ličnosti. Provjera karakteristika ovog upitnika provodi se u sklopu razmatranja njihova budućeg korištenja na razredbenom ispitu. Molimo Vas da cijeli upitnik ispunite potpuno iskreno. Odgovaranje na ovaj upitnik je potpuno anonimno te Vaše odgovore nije moguće povezati s Vama. Upitnik se sastoji od tri bloka pitanja. Pred svakim blokom se nalazi kratka uputa o načinu odgovaranja. Molimo Vas da je pažljivo pročitate*”. U situaciji uputom inducirano disimuliranja, odnosno uljepšavanja sebe uputa je glasila: “*Cilj istraživanja u kojem sudjelujete je doznati koliko različite upute kod ispunjavanja upitnika utječu na odgovore na upitnicima. Molimo Vas da cijeli upitnik ispunite tako da se prikazete u što je moguće boljem svjetlu. To znači da na pitanja nećete odgovarati potpuno iskreno, već onako kako biste sebe prikazali kao najbolju moguću osobu. Kako biste olakšali zadaću, možete zamisliti da o rezultatima na ovom upitniku ovisi Vaš prijem na fakultet ili radno mjesto. Upitnik se sastoji od tri bloka pitanja. Pred svakim blokom se nalazi kratka uputa o načinu odgovaranja. Molimo Vas da je pažljivo pročitate*”. Čestice upitnika prezentirane su ispitanicima pojedinačno na zaslonu računala, a njihov zadatak je bio da klikom miša označe svoje slaganje s pojedinom tvrdnjom. Pritom, nije postojala mogućnost vraćanja na prethodna pitanja i ispravljanja danih odgovora. Osim odgovora na čestice upitnika, računalo je za svaku česticu bilježilo vrijeme od trenutka prezentacije do trenutka ispitanikova odgovora. Ispitanici nisu znali da im se mjeri vrijeme odgovaranja na čestice upitnika.

REZULTATI

Provjera manipulacije uputom

U svrhu provjere efikasnosti manipulacije uputom, proveli smo multivarijatnu analizu varijance na rezultatima skala ličnosti (ekstraverzija, ugodnost, savjesnost, emocionalna nestabilnost i intelekt) i socijalne poželjnosti (upravljanje dojmovima i samozavaravanje) kao zavisnim varijablama i pripadnosti skupini (iskreno ili uljepšavanje) kao nezavisnom varijablom. Budući da se demografske karakteristike ispitanika dviju skupina nisu pokazale značajnim kovarijatama, nismo ih uzimali u obzir u daljnjim analizama. Provedena analiza pokazala je da postoji statistički značajna razlika u odgovorima na skalama ličnosti [$F(5,116) = 15,78; p < 0,01$] i

Tablica 2. Usporedba odgovora iskrenih ispitanika i ispitanika u situaciji uljepšavanja na dimenzijama ličnosti i skalama socijalne poželjnosti

Skala	Iskreno odgovaranje		Uljepšavanje		t	d
	M	SD	M	SD		
Ličnost						
Ekstraverzija	66,6	13,17	80,7	12,92	-5,94**	1,09
Ugodnost	75,3	10,25	83,9	11,69	-4,37**	0,79
Savjesnost	66,4	12,00	85,0	13,97	-7,93**	1,45
Intelekt	77,7	8,23	86,5	10,84	-5,06**	0,93
Emocionalna nestabilnost	55,5	12,52	39,3	12,12	7,20**	1,32
Socijalna poželjnost						
Upravljanje dojmovima	3,5	1,87	6,2	2,54	-6,59**	1,21
Samozavaravanje	4,9	2,60	7,6	2,61	-5,70**	1,03

** $p < 0,01$

socijalne poželjnosti [$F(2,117) = 26,26; p < 0,01$] između ispitanika koji su odgovarali iskreno i onih koji su bili u situaciji uljepšavanja sebe. Univarijatne provjere t-testovima za pojedine skale (Tablica 2) pokazale su postojanje značajnih razlika na svim dimenzijama ličnosti i socijalne poželjnosti. Veličine efekata izražene Cohenovim d-indeksom pokazuju da se radi o snažnim efektima (Cohen, 1988).

Ispitanici kojima smo dali uputu da se prikažu u što je moguće boljem svjetlu prikazuju se ekstravertiranijima, ugodnijima, savjesnijima, emocionalno stabilnijima i višeg/šireg intelekta te postižu više rezultate na obje skale socijalne poželjnosti. Stoga možemo zaključiti da su ispitanici u situaciji uputom induciranog uljepšavanja usvojili shemu iskrivljavanja (shemu socijalno poželjnog odgovaranja).

Priprema podataka za analizu

Kako bismo provjerili postavljene hipoteze, najprije je potrebno pripremiti dobivene podatke za analizu. Ova priprema uključuje dvostruku standardizaciju izmjenjenih vremena latencije te računanje prosječnog vremena za odgovore koji su u skladu i koji nisu u skladu sa shemom socijalno poželjnog odgovaranja za svakog ispitanika.

Dvostruku standardizaciju dobivenih vremena latencije proveli smo po uzoru na Holdena, i suradnike (1992, 1995), u svrhu eliminacije utjecaja karakteristika ispitanika i čestica na izmjerena vremena odgovaranja. Objе standardizacije proveli smo odvojeno za čestice skale ličnosti i čestice skale socijalne poželjnosti. Prije same standardizacije korigirali smo ekstremne rezultate. Vremenima latencije kraćima od 0,5 sekundi pridijelili smo vrijednost 0,5 sekundi, a onima dužim od 40

sekundi vrijednost 40 sekundi. Na skalama ličnosti bila su ukupno 52 ekstremna podatka (0,43%), a na skalama socijalne poželjnosti 95 (1,81%). Racionala korigiranja ekstremnih rezultata je sljedeća: vremena latencije kraća od 0,5 sekundi su prekratka da bi bila dovoljna ispitanicima da pročitaju tvrdnju i daju svoj odgovor, dok su vremena latencije duža od 40 sekundi preduga i najvjerojatnije nisu odraz ispitanikova razmišljanja o prikladnom odgovoru, već nekog drugog faktora poput nezainteresiranosti za upitnik, usmjeravanja pažnje na neku drugu aktivnost i slično. Osim Holdena i suradnika, slične pragove za korigiranje ekstremnih rezultata u svojim istraživanjima koristili su i Brunetti, Schlottmann, Scott i Hollrah (1998).

U svrhu neutralizacije utjecaja različitih karakteristika ispitanika (npr. spola, razlika u brzini čitanja, razlika u motoričkoj brzini i iskustva ispunjavanja upitnika ličnosti) prvo smo proveli standardizaciju unutar ispitanika. Kako bismo to postigli, vremena latencije za svakog ispitanika smo sveli na distribuciju čija je aritmetička sredina 0,00, a standardna devijacija 1,00. Drugom standardizacijom nastojali smo otkloniti utjecaj karakteristika čestica kao što su njihova dužina, složenost i redoslijed u prezentaciji. Ovu standardizaciju proveli smo koristeći aritmetičke sredine i standardne devijacije standardne grupe (grupe koja je imala uputu iskrenog odgovaranja na upitnik). Time smo vremena odgovaranja na čestice upitnika u situaciji iskrivljavanja odgovora sveli na distribuciju vremena latencije standardne grupe. I na kraju, kako bismo sa sigurnošću otklonili utjecaj podataka koji značajno odstupaju od distribucije ostalih rezultata, z-vrijednosti koje su bile manje od -3 i veće od 3 smo postavili na -3, odnosno na 3. Broj ovakvih podataka bio je zanemariv.

Nakon što smo proveli dvostruku standardizaciju dobivenih vremena latencije, sve rezultate na skalama ličnosti rekodirali smo kako bismo ih pripremili za provjeru modela: prvo tako da veća vrijednost označava i veću izraženost osobine, a zatim smo sve rezultate dihotomizirali na one koji su u skladu s pojedinom osobinom ličnosti i na one koji s njom nisu u skladu. S obzirom na to da su ispitanici svoje odgovore davali na 5-stupanjskoj skali, odgovore 4 "uglavnom točno" i 5 "potpuno točno" uzeli smo kao odgovore koji su u skladu s pojedinom osobinom, a odgovore 1 "potpuno netočno", 2 "uglavnom netočno" i 3 "niti točno, niti netočno" kao odgovore koji nisu u skladu s pojedinom osobinom. Ispitanike koji su na svim česticama pojedine osobine dali odgovor koji je u skladu s tom osobinom, nismo mogli uključiti u daljnje analize zbog nedostatka podataka o odgovorima koji nisu u skladu s tim osobinama. Takvih ispitanika je u situaciji iskrenog odgovaranja bilo 3 na dimenziji ekstraverzije, 2 na ugodnosti, 3 na savjesnosti, 5 na emocionalnoj nestabilnosti i 5 na dimenziji intelekta. S druge strane, u situaciji uljepšavanja sebe, na svim smo dimenzijama izgubili više ispitanika, odnosno 8 na dimenziji ekstraverzije, 9 na ugodnosti, 22 na savjesnosti, 15 na emocionalnoj nestabilnosti i 15 na dimenziji intelekta.

Rezultate na skalama socijalne poželjnosti također smo rekodirali, i to tako da 1 označava socijalno poželjan odgovor, a 0 odgovor koji nije socijalno poželjan. Socijalno poželjan odgovor uzeli smo kao odgovor koji je u skladu sa shemom,

a odgovor koji nije socijalno poželjan kao odgovor koji nije u skladu sa shemom iskrivljavanja. Kao i kod skala ličnosti, i na skalama socijalne poželjnosti bilo je ispitanika koji su na svim česticama dali socijalno poželjne odgovore. Takve ispitanike nismo mogli uključiti u daljnju analizu, a njih je bilo ukupno 3 na skali upravljanja dojmovima i 2 na skali samozavaravanja u iskrenoj situaciji, odnosno 5 na skali upravljanja dojmovima i 2 na skali samozavaravanja u situaciji uljepšavanja sebe.

Analiza podataka

Nakon pripreme podataka, proveli smo sedam zavisno-nezavisnih složenih analiza varijance s jednim nezavisnim faktorom (eksperimentalna situacija – iskreno nasuprot uljepšavanju sebe) i jednim zavisnim faktorom (odgovor je u skladu s osobinom ili odgovor nije u skladu s osobinom) te prosječnim vremenom latencije ispitanika kao zavisnom varijablom (tablice 3 i 4). Pritom nam je informacija o interakciji situacije i sukladnosti odgovora sa shemom iskrivljavanja bila u fokusu interesa jer je upućivala na postojanje efekta na intraindividualnoj razini.

Na skalama ličnosti dobili smo statistički značajnu interakciju situacije i sukladnosti s osobinom ličnosti samo na dimenziji ekstraverzije (Slika 2). Za razliku od iskrenih ispitanika, ispitanicima koji su bili u situaciji uputom inducirano uljepšavanja trebalo je više vremena da prihvate odgovor koji ne upućuje na ekstraverziju

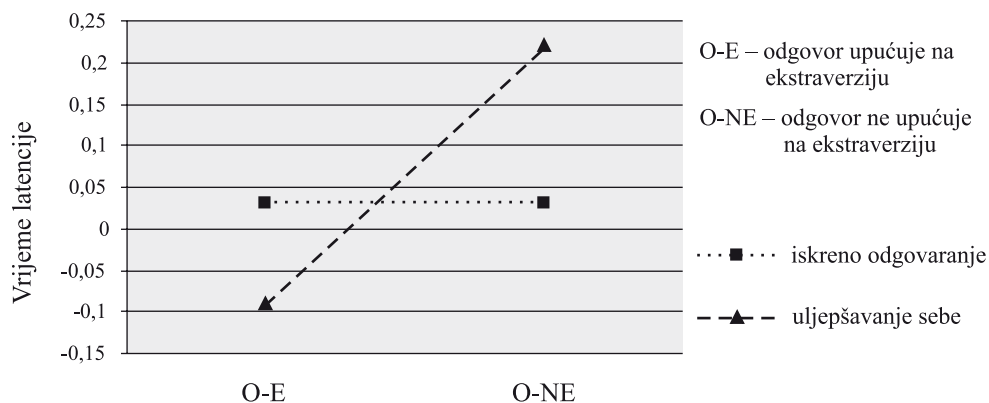
Tablica 3. Rezultati analiza varijanci prosječnih vremena latencije ispitanika u dvije situacije, s obzirom na sukladnost odgovora s pojedinom dimenzijom ličnosti

	Iskreni		Uljepšavanje		Situacija	F-omjeri	
	U skladu	Nije u skladu	U skladu	Nije u skladu		U skladu/nije u skladu	Interakcija (situacija x u skladu/nije u skladu)
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)			
E	0,03 (0,411)	0,03 (0,371)	-0,09 (0,232)	0,22 (0,716)	0,31	7,31**	6,83**
U	-0,08 (0,275)	0,09 (0,630)	-0,02 (0,309)	-0,01 (0,673)	0,14	1,82	1,57
S	0,0 (0,506)	0,12 (0,489)	-0,05 (0,379)	0,29 (0,745)	0,58	8,15**	1,86
EN	0,10 (0,587)	0,03 (0,351)	0,03 (0,832)	-0,02 (0,245)	0,66	0,61	0,03
I	-0,32 (0,900)	0,21 (0,573)	-0,16 (0,709)	0,40 (0,754)	2,81	24,8**	0,01

Legenda:

E-Ekstraverzija; U-Ugodnost; S-Savjesnost; EN-Emocionalna nestabilnost; I-Intelekt

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

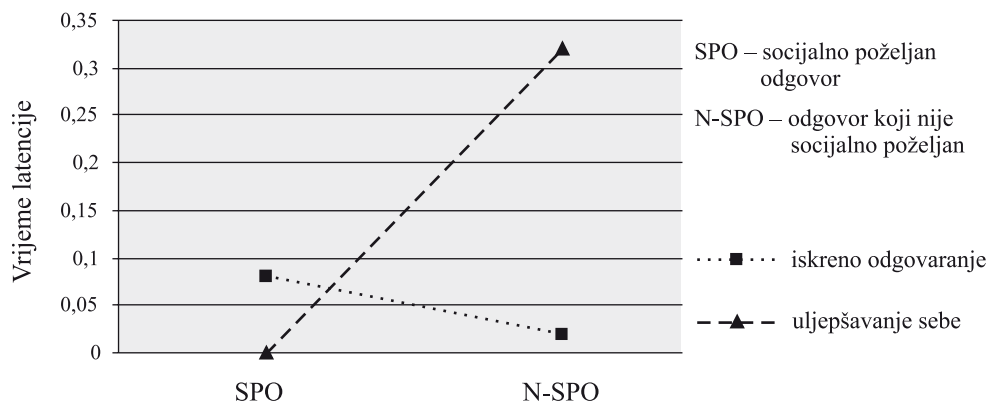

Slika 2. Prikaz efekta interakcije situacije i sukladnosti odgovora sa shemom iskrivljavanja na vrijeme latencije za odgovore na dimenziji ekstraverzije

od odgovora koji upućuje na nju. Glavni efekt situacije nije se pokazao statistički značajnim ni na jednoj skali ličnosti. Drugi glavni efekt, sukladnost odgovora s osobinom ličnosti, pokazao se statistički značajnim na tri skale ličnosti – ekstraverziji, savjesnosti i intelektu. Na svim navedenim skalama ispitanicima je trebalo više vremena da daju odgovor koji nije u skladu s tim osobinama ličnosti od odgovora koji je s njima u skladu. Ovaj nalaz sukladan je ranijim istraživanjima u kojima je pokazano da prihvaćanje i odbijanje tvrdnji koje se odnose na istu osobinu ličnosti mogu predstavljati odvojene procese (Paulhus i Reid, 1991), a naše istraživanje upućuje da ti procesi zahtijevaju različito vrijeme. Budući da ovaj nalaz nije izravno vezan uz naše istraživačke probleme i hipoteze, na budućim istraživanjima ostaje da detaljnije ispituju ove nalaze.

U pogledu skala socijalno poželjnog odgovaranja, na skali upravljanja dojmovima dobili smo statistički značajnu interakciju situacije i sukladnosti odgovora sa shemom iskrivljavanja (Slika 3). Za razliku od iskrenih ispitanika, ispitanicima koji su bili u situaciji uljepšavanja trebalo je više vremena da prihvate odgovor koji nije socijalno poželjan od socijalno poželjnog odgovora. Suprotno očekivanjima, na skali samozavaravanja nismo dobili značajnu interakciju situacije i sukladnosti odgovora sa shemom iskrivljavanja. Bez obzira na to radi li se o iskrenim ispitanicima ili ispitanicima u situaciji uljepšavanja, odnos vremena latencije za socijalno poželjne odgovore i odgovore koji nisu socijalno poželjni bio je isti. Ni jedan glavni efekt nije se pokazao statistički značajnim.

Kako bismo ispitali postavke modela na interindividualnoj razini, proveli smo t-testove kojima smo usporedili iskrene ispitanike i ispitanike koji su iskrivljavali svoje odgovore prema vremenu latencije za odgovore koji jesu i koji nisu u skladu sa shemom socijalne poželjnosti. Na skalama ličnosti nije postojala razlika u vremenu latencije za odgovore koji upućuju na osobine ličnosti koje ispitanici smatra-

Slika 3. Prikaz efekta interakcije skupine i sukkladnosti odgovora sa shemom iskrivljavanja na vrijeme latencije za odgovore na skali upravljanja dojmovima

Tablica 4. Rezultati analiza varijanci prosječnih vremena latencije ispitanika u dvije situacije, s obzirom na sukkladnost odgovora sa socijalnom poželjnošću

	Iskreni		Uljepšavanje		Situacija	F-omjeri	
	U skladu	Nije u skladu	U skladu	Nije u skladu		U skladu/nije u skladu	Interakcija (situacija x u skladu/nije u skladu)
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)			
UD	0,08 (0,607)	0,02 (0,511)	0,0 (0,488)	0,32 (0,665)	1,64	3,37	7,71**
SZ	0,08 (0,481)	-0,04 (0,392)	0,05 (0,454)	0,12 (0,524)	0,86	0,15	3,54

Legenda:

UD-Upravljanje dojmovima; SZ-Samozavaravanje

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

ju socijalno poželjnima između iskrenih ispitanika i ispitanika koji su iskrivljavali svoje odgovore, što je u skladu s našim početnim pretpostavkama. Suprotno očekivanjima, razliku u vremenu latencije između ove dvije skupine nismo dobili ni za odgovore koji ne upućuju na osobine ličnosti koje ispitanici smatraju socijalno poželjnima.

Ni na skalama socijalne poželjnosti nije bilo razlike između iskrenih ispitanika i ispitanika u situaciji uljepšavanja u vremenu latencije za socijalno poželjne odgovore. Kada su u pitanju odgovori koji nisu socijalno poželjni, samo na skali upravljanja dojmovima postojala je razlika između dvije skupine ispitanika ($t = 2,77$; $df = 114$; $p < 0,01$). Ispitanicima u situaciji uljepšavanja trebalo je više vremena da daju odgovor koji nije socijalno poželjan nego iskrenim ispitanicima.

RASPRAVA

Da bismo pročitali upitnik od 20 čestica, potrebno nam je minutu-dvije. Međutim, da bismo ispunili taj isti upitnik, potrebno nam je u prosjeku 10-15 minuta. Očito se nešto "dogđa" u tom vremenu (Griffith i McDaniel, 2006), nešto što traje znatno duže od samog čitanja. Upravo to vrijeme koje je potrebno ispitaniku da odgovori na čestice upitnika dovedeno je u vezu s iskrivljavanjem odgovora. Pretpostavlja se da postoji razlika u vremenu odgovaranja između iskrenih ispitanika i ispitanika koji iskrivljavaju svoje odgovore, ali je pitanje kakva je priroda te razlike. Ovim istraživanjem pokušali smo provjeriti model disimulacije na česticama upitnika ličnosti koji su postavili Holden i suradnici (1992). Oni su u okviru modela nastojali objasniti procese koji se nalaze u osnovi razlika u vremenima odgovaranja iskrenih ispitanika i ispitanika koji iskrivljavaju svoje odgovore. Prema modelu, ispitanici prilikom odgovaranja na upitnicima ličnosti uspoređuju čestice upitnika s trenutnom kognitivnom shemom. Kod iskrenih ispitanika to je shema koju imaju o sebi, dok je kod ispitanika koji iskrivljavaju svoje odgovore to usvojena shema iskrivljanja. Holden i suradnici pretpostavljaju da postoji interakcija između sheme koju ispitanik ima prilikom odgovaranja i sadržaja njegova odgovora te da ta interakcija određuje duljinu vremena odgovaranja na čestice upitnika ličnosti. Efekt ove interakcije trebao bi se očitovati u vremenima latencije za odgovore na upitnicima ličnosti iskrenih ispitanika i ispitanika koji iskrivljavaju svoje odgovore na intraindividualnoj i na interindividualnoj razini.

Provjeru modela disimulacije proveli smo koristeći petofaktorski upitnik ličnosti i dvije skale socijalne poželjnosti koje su proizašle iz Paulhusova shvaćanja socijalno poželjnog odgovaranja. Za razliku od dosadašnjih istraživanja koja su koristila specifične instrumente za mjerenje psihopatologije ili sklonosti delinkventnom ponašanju, mi smo u ovom istraživanju koristili instrumente koji se učestalo koriste u znanstvene, ali i praktične svrhe, kao što je odabir kandidata pri zapošljavanju. Korištenje tih instrumenata predstavlja glavnu prednost našeg istraživanja u ispitivanju postavki modela jer pruža mogućnost generalizacije modela i na „nepatološke“ instrumente. Druga prednost našeg istraživanja veže se uz način odgovaranja na čestice upitnika. Dok su dosadašnja istraživanja u svrhu provjere modela koristila upitnike s formatom odgovaranja „točno-netočno“, u ovom istraživanju ispitanici su svoje (ne)slaganje s pojedinom česticom procjenjivali na skali *Likertova tipa* od pet stupnjeva.

Provedene analize na skalama ličnosti potvrdile su postavke modela na intraindividualnoj razini samo na dimenziji ekstraverzije (H_1). Za razliku od iskrenih ispitanika, ispitanicima u situaciji uljepšavanja trebalo je više vremena da prihvate odgovor koji ne upućuje na ekstraverziju od odgovora koji upućuje na nju. S druge strane, na interindividualnoj razini nismo dobili značajan efekt ni na jednoj od skala ličnosti (H_2).

U pogledu skala socijalne poželjnosti, na skali upravljanja dojmovima potvrdili smo postavke modela i na intraindividualnoj (H_3) i na interindividualnoj razini (H_4).

Ispitanicima koji su bili u situaciji uljepšavanja, za razliku od iskrenih ispitanika, trebalo je više vremena da prihvate odgovor koji nije socijalno poželjan od socijalno poželjnog odgovora. Također, ispitanicima u situaciji uljepšavanja trebalo je više vremena da daju odgovore koji nisu u skladu sa shemom socijalne poželjnosti nego iskrenim ispitanicima, dok za odgovore koji su u skladu sa shemom socijalne poželjnosti nije bilo razlike u vremenu latencije između ove dvije skupine ispitanika. Na skali samozavaravanja nismo dobili značajan efekt ni na intraindividualnoj, ni na interindividualnoj razini.

Na temelju provedenih analiza možemo zaključiti da naši rezultati djelomično potvrđuju model disimulacije na česticama upitnika ličnosti. Od sedam korištenih skala na dvije smo dobili značajan efekt na intraindividualnoj, a na jednoj efekt na interindividualnoj razini, što je više od onoga što bismo očekivali po slučaju. Stoga se postavlja pitanje zašto na preostalim skalama ličnosti i skali samozavaravanja nismo potvrdili postavke modela. Dva su moguća odgovora na ovo pitanje. Prvo, postoji mogućnost da se interakcija sheme koju ispitanik ima prilikom odgovaranja i socijalne poželjnosti njegova odgovora ne pojavljuje u svim situacijama, već da ona ovisi o sadržaju same čestice, odnosno o tome što se pojedinom česticom ispituje. U tom slučaju, prilikom odgovaranja na čestice pojedinih skala dolazi do navedene interakcije koja se odražava u različitim vremenima latencije za socijalno poželjne odgovore i odgovore koje nisu socijalno poželjni (čestice ekstraverzije i upravljanja dojmovima), dok prilikom odgovaranja na čestice kojima se ispituju neke druge osobine ova interakcija ne postoji (čestice ugodnosti, savjesnosti, emocionalne nestabilnosti, intelekta i samozavaravanja).

Drugim riječima, prema ovom objašnjenju Holdenov model disimulacije odgovora na upitnicima ličnosti vrijedi samo u određenim uvjetima odnosno samo za neke skale namijenjene mjerenju osobina ličnosti. Na budućim istraživanjima preostaje da te uvjete specificiraju te objasne razloge za postojanje pronađenih razlika. Drugi mogući odgovor je da se interakcija sheme koju ispitanik ima prilikom odgovaranja i socijalne poželjnosti njegovih odgovora pojavljuje u svim situacijama, ali se zbog nekih metodoloških nedostataka našeg istraživanja ona nije odrazila u dobivenim vremenima latencije. Jedan metodološki nedostatak odnosi se na mali broj ispitanika na kojemu su provedene analize. To je posebno izraženo u situaciji uljepšavanja sebe. Budući da su u istraživanju sudjelovali studenti kojima smo u situaciji uljepšavanja dali uputu da se prikažu kao najbolja moguća osoba, oni su svoje odgovore iskrivljavali na svim skalama i u velikoj mjeri, što je vidljivo iz usporedbi odgovora između dvije situacije. Samim time, imali smo velik broj ispitanika koji na pojedinim skalama nisu dali ni jedan odgovor koji nije u skladu sa shemom socijalne poželjnosti. Takve ispitanike nismo mogli uključiti u daljnju obradu te je u konačnici analiza rezultata na nekim skalama povedena na samo 30-ak ispitanika, čime je smanjena statistička snaga testova odnosno vjerojatnost utvrđivanja značajnih efekata.

Drugi, povezani metodološki nedostatak tiče se broja čestica na kojima su se temeljile analize. Mi smo u našem istraživanju koristili skale ličnosti koje sadrže

po 20 čestica i skale socijalne poželjnosti koje sadrže 10 (upravljanje dojmovima), odnosno 12 čestica (samozavaravanje). Ionako mali početan broj čestica unutar pojedine skale, dodatno se smanjio s obzirom da smo za svakog ispitanika posebno računali prosječno vrijeme latencije za odgovore koji jesu i odgovore koji nisu u skalu sa shemom iskrivljavanja. Taj se problem prvenstveno odnosi na odgovore koji nisu u skladu sa shemom socijalne poželjnosti u situaciji uljepšavanja sebe. Kao što smo već naveli, velik broj ispitanika u toj situaciji nije dao ni jedan odgovor koji nije bio u skladu sa shemom iskrivljavanja, dok se kod ispitanika koji su i davali takve odgovore prosječna vremena latencije temelje na svega 2 do 5 odgovora, ovisno o skali. Najviše, u prosjeku pet odgovora koji nisu u skladu sa shemom socijalne poželjnosti, ispitanici su dali na skali ekstraverzije, kod koje smo dobili značajan efekt na intraindividualnoj razini te na skali upravljanja dojmovima (prosječno četiri odgovora), kod koje se pokazao značajan efekt i na intraindividualnoj i na interindividualnoj razini.

I u drugom istraživanjima koja su se bavila provjerom postavki modela disimulacije na upitnicima ličnosti dobiveni su rezultati koji nisu u skladu s njegovim temeljnim postavkama. U istraživanju u kojem su koristili MMPI i BPI inventare ličnosti, Holden, Kroner, Fakken i Popham (1992) su na intraindividualnoj razini pronašli da iskreni ispitanici sporije prihvaćaju patološke od nepatoloških odgovora. Rezultate kontradiktorne pretpostavkama modela na interindividualnoj razini Holden (1995) je dobio u svojim kasnijim istraživanjima na česticama upitnika delinkventnog ponašanja. U oba istraživanja ispitanicima u situaciji uljepšavanja sebe trebalo je jednako vremena kao i iskrenim ispitanicima da odbiju odgovor i time prihvate ponašanje koje nije kongruentno s usvojenom shemom. Ovako dobivene rezultate Holden je interpretirao malim brojem čestica na kojima se temeljila analiza. U prvom istraživanju ispitanici su u situaciji uljepšavanja prihvaćali u prosjeku tri odgovora koja su upućivala na delinkvenciju, a u iskrenoj situaciji dva takva odgovora. U drugom istraživanju ispitanici u situaciji uljepšavanja sebe prihvaćali su u prosjeku četiri, a ispitanici u situaciji iskrenog odgovaranja sedam odgovora koji su upućivali na delinkvenciju.

Rješenje ovih metodoloških problema vidimo u korištenju uzoraka stvarnih kandidata u selekcijskoj situaciji, ili uzoraka prigodnih ispitanika u situacijama koje što više nalikuju realnoj (npr. korištenje upozorenja o detektiranju iskrivljavanja odgovora). Naime, istraživanja pokazuju da ispitanici u realnoj selekcijskoj situaciji u manjoj mjeri iskrivljavaju svoje odgovore od onih u situaciji uputom inducirane disimulacije (Galić i Jerneić, 2006). Stoga bismo na uzorku stvarnih kandidata očekivali veći postotak prihvaćanja odgovora koji nisu u skladu s kognitivnom shemom socijalne poželjnosti kako njihovo iskrivljavanje ne bi bilo preočito. Posljedično, očekivali bismo manji otpad ispitanika pri računanju prosječnog vremena latencije za odgovore koji jesu i koji nisu u skladu sa shemom socijalno poželjnog odgovaranja, čime bi se povećala vjerojatnost dobivanja značajnog efekta. Osim toga, preporuka bi budućim istraživanjima bila i korištenje skala koje sadrže više

čestica, kako bi dobiveni rezultati bili što stabilniji i vjerodostojniji. Međutim, ova preporuka upućuje i na relativno složenu primjenjivost ovog modela u praksi jer bi upitnici trebali imati velik broj čestica kako bi se dobili stabilni efekti na vremenu latencije na temelju kojih bi se moglo zaključivati o tome iskrivljava li pojedini ispitanika svoje odgovore ili ne.

LITERATURA

- Bradley, K. M., Hauenstein, N.M.A. (2006). The moderating effects of sample type as evidence of the effects of faking on personality scale correlations and factor structure. *Psychology Science*, 48, 313-335.
- Brunetti, D.G., Schlottmann, R.S. Scott, A.B., Hollrah, J.L. (1998). Instructed faking and MMPI-2 response latencies: The potential for assessing response validity. *Journal of Clinical Psychology*, 54, 143-153.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power for the behavioral sciences*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Dilchert, S., Ones, D.S., Viswesvaran, C., Deller, J. (2006). Response distortion in personality measurement: Born to deceive, yet capable of providing valid self-assessments? *Psychology Science*, 48, 209-225.
- Ellingson, J.E., Sackett, P.R. (2001). Consistency of personality scale scores across selection and development contexts. Sažetak sa sekcije postera prezentiran na Annual Conference of the Society for Industrial and Organizational Psychology, San Diego.
- Follette, W.C. (1984). *A computer administered MMPI and a study of response latency and social desirability*. Neobjavljena doktorska disertacija, University of Washington.
- Galić, Z., Jerneić, Ž. (2006). Socijalno poželjno odgovaranje u različitim motivacijskim kontekstima: Provjera Paulhusova modela socijalne poželjnosti. *Suvremena psihologija*, 9, 155-170.
- George, M.S. (1990). *The use of response latency to study accuracy and consistency in a computerized lifestyle assessment*. Neobjavljena doktorska disertacija, University of Toronto, Toronto, Ontario, Canada.
- Goldberg, L. R. (1999): A broad-bandwidth, public domain, personality inventory measuring the lower-level facets of several five-factor models. U I. Mervielde, I. Deary, F. De Fruyt, F. Ostendorf (ur.), *Personality Psychology in Europe*, 7-28. Tilburg, The Netherlands: Tilburg University Press.
- Griffith, R.L. McDaniel, M.A. (2006). The nature of deception and applicant faking behavior. U R.L. Griffith (Ur). *A closer examination of applicant faking behavior*. Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Holden, R.R., Finken, G.C., Jackson, D.N. (1985). Structured personality test items and validity. *Journal of Research in Personality*, 19, 386-394.
- Holden, R.R., Kroner, D.G., Finken, G.C., Popham, S.M. (1992). A model of personality test item response dissimulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 272-279.
- Holden, R.R. (1995). Response latency detection of fakers on personnel tests. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 27, 343-355.

- Holden, R.R., Wood, L.L., Tomaszewski, L. (2001). Do response time limitations counteract the effect of faking on personality inventory validity? *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 160-169.
- Hsu, L.M., Santelli, J., Hsu, J.R. (1989). Faking detection validity and incremental validity of response latencies to MMPI subtle and obvious items. *Journal of Personality Assessment*, 53, 278-295.
- International Personality Item Pool (2006) URL: <http://www.ipip.ori.org>
- Krahe, B. (1989). Faking personality profiles on a standard personality inventory. *Personality and Individual Differences*, 10, 437-443.
- Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 63-78.
- McDaniel, M.A., Timm, H.W. (Kolovoz, 1990). *Lying takes time: Predicting deception in biodata using response latency*. Rad prezentiran na 98th Annual Convention of the American Psychological Association, Boston.
- Milas, G. (1998). *Korelacijska i eksperimentalna studija odnosa temeljnih dimenzija društvenih stavova, ličnosti i društvene poželjnosti*. Disertacija, Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet.
- Mueller-Hanson, R., Heggestad, E.D., Thorton III, G.C. (2003). Faking and selection: Considering the use of personality from select-in and select-out perspectives. *Journal of Applied Psychology*, 88, 348-355.
- Nowakowska, M. (1970). A model of answering to a questionnaire item. *Acta Psychologica*, 34, 420-439.
- Paulhus, D.L. Reid, D.B. (1991). Enhancement and denial in social desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 307-317.
- Paulhus, D.L. (1984). Two-component models of social desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 598-609.
- Pauls, C.A., Crost, N.W. (2005). Effects of different instructional sets on the construct validity of the NEO-PI-R. *Personality and Individual Differences*, 39, 297-308.
- Pauls, C.A., Stemmler, G. (2003). Substance and bias in social desirability responding. *Personality and Individual Differences*, 35, 263-275.
- Rosse, J.G., Stecher, M.D., Miller, J.L., Levin, R.A. (1998). The impact of preemployment personality testing and hiring decisions. *Journal of Applied Psychology*, 83, 634-644.
- Smith, D. B., Ellingson, J.E. (2002). Substance vs. Style: A new look at social desirability in motivating contexts. *Journal of Applied Psychology*, 87, 211-220.
- Zerbe, W.J., Paulhus, D.L. (1987). Social desirable responding in organizational behavior: A reconception. *Academy of Management Review*, 12, 250-264.

RESPONSE LATENCY AS AN INDICATOR OF PERSONALITY TEST ITEM RESPONSE DISSIMULATION

Abstract

The aim of the study was to test the model of personality test item response dissimulation proposed by Holden and associates (1992). The model explains the processes beyond the differences in item response latencies of honest respondents and respondents who fake their responses. The basic assumptions of the model are that, while responding on a personality questionnaire, participants compare test items with their cognitive schema and that there is an interaction between the schema and social desirability of a response. This interaction determines item response latency and has an effect on within-individual and between-individuals level. The study was conducted in two motivational conditions: honest responding (N = 66) and “fake good” responding (N = 56). In both situations, an on-line version of the IPIP-100 personality questionnaire for the measurement of five broad personality factors and two social desirability scales of self-deception and impression management were used. Out of seven scales used, assumptions of the model on within-individual level were confirmed for two scales (extraversion and impression management scales) and on between-individuals level for one scale (impression management scale). The results partially confirm the model of personality test item response dissimulation and indicate a need for further study.

Key words: social desirable responding, personality questionnaires, cognitive schema, item response latency

Primljeno: 11. 12. 2008.